

„Áron ága kivirágzik”

A Tamási-jelenség különössége – Páskándi Géza felfogásában

A Tamási utáni erdélyi magyar írónemzedékek klasszikusai közül Kányádi Sándor – aki az *Ábel a rengetegben* megfilmesített változatának forgatókönyvét is elkészítette – úgy nyilatkozik (az irodalmi hagyományban kikristályosult állításokkal egybehangzón), hogy „Ábel jelképes figura, a székelység szimbóluma”, s „a fölülkerekedésé, az egyenes gerincű megmaradásé”; az *Ábel*-trilógia pedig a „minden viszontagságból, veszélyből kilábalni tudó, a szabadságra született, a fogvacogva is reményt dúdoló ember himnusza”.¹ S ez a remény köti össze a kozmikus végtelent a szülőotthon megtartó és elorozhatatlan, oltalmnyújtó maradandóságával (amint az a költőnek Tamási Áron farkaslakai sírhantját idéző verséből is sugárzik): „csillagot tart ölelőleg / karjaiban a két nagy fa. // Kívánhat-é ember többet: derékaljnak szülőföldet” (*T. Á. sírjára*).²

Az ábeli létformáról értekező Sütő András is úgy vallja, hogy a székelység drámáival és tündéri költészetével „ihlető forrásának, a szülőfalunak rabjaként Tamási Áron élete végéig fogta a kezét ama kucsmás-csizmás legénykének, aki őmaga volt a hajnalos időben: apjának segítő társa és ábeli módon felelő sziporka-gyermeke, rajongva szeretett anyjának fagyban is rügyes reménysége”.³ S ezek az emblematikus hősök Tamási műveiben valóban azt példázzák, hogy a létezés teljességéből az élet, a szülőföld mítosza kitörölhetetlen, hogy szenvedés és remény, egzisztencia és megváltás metafizikája együtt tölti be a világ-mindenséget, s hogy ez a létmisztérium (Németh László szavával) csakugyan „ég és föld között lebegtetett realitás”.⁴ S hogy így ez a „nagyon is földhöz tapasztott” valóság az ég felé emelkedik, „oda, ahová a költői valóság helyét a poéták Homérosz óta helyezni szokták”.⁵ Hiszen – amint azt Heidegger is tételezi – a „világban otthonának alapját a földre és a földbe helyezi a történelmi ember”, másrészt viszont a „világ a földön való nyugvásában arra törekszik, hogy felül-emelkedjék a földön”.⁶ S a földi létezésnek ez az együttes megragadása és meg-

BERTHA ZOLTÁN (1955) Debrecenben élő irodalomtörténész, kritikus, a Károli Gáspár Református Egyetem docense. Számos tanulmánykötete és monográfiája (többek között Sütő Andrásról, Bálint Tiborról) a határon túli, erdélyi magyar irodalommal foglalkozik. Utóbbi kötete: *Nemzet a csillagokban* (2016).

haladása, ez a Tamási-féle miszticizmus is valódi archaikus örökség és gyökeresség, lét és idő, test és lélek, születés és halál, egyéniség és kollektivitás organikus, ciklikus, mitologikus egybefoglalása.⁷ Érzékiség és érzékföltöltiség (immanencia és transzcendencia) feszültségében, komplementer és harmonikus kettős egységében; mert a körforgásos mindenségmodell – egyúttal az autentikus és autochton népi világkép – szerint az ember „nem kezdetet lát a születésben és nem véget a halálban, hanem csak személyi változást mind a kettőben. S nemcsak az embernek emberhez való kapcsolatát szabályozza, hanem a szövetséget is, melyet a természettel és az Istennel mindnyájunknak meg kell kötnünk. Valóban olyan életforma ez, melyben a közösség az első és legfőbb személy, s lelkében változatlan, csupán az atyák és a fiak cserélik egymást.”⁸ És ebben az összefüggésben az evilági és az eszkatologikus létértelem törvényszerűen feltételezi egymást. Hiszen a szerves kultúrákban szubjektum és abszolútum nem kizárja, hanem kölcsönösen áthatja egymást: „az emberi életet nem szokás két semmi közötti rövid időbeli tüneménynek érezni”.⁹ Keresztény, krisztológiai áthallással: „egy kereszt fénylik a föld felett, a két szára egyenlő: olyan, mint egy pluszjel, amellyel össze akarja valaki adni az eget és a földet”.¹⁰

S ha Tamási Áron úttörő jelentőségű mitikus, sőt a 20. század első felében már megteremtett szakrális és mágikus realizmusának, sajátos bartóki szintézisének újdonságérvénye feltétlen elismerést váltott ki a kortársak és szellemi örökösei, s mai napig az utókor szemében is,¹¹ és írásművészetének (próza- és drámapoétikájának) mítoszi „csóvája”, költői varázsa és sugárzása az, ami fő védjegyként napjaink érdeklődését és értékelését döntően meghatározza: egy verbéli modern(ista) erdélyi írófenomén, Páskándi Géza viszont szinte kihívóan másfelől közelíti meg ennek az írói világképnek és univerzumának különleges jellegzetességeit, hogy azután izgalmasan és gondolatébresztően eredeti szempontjaival, eszmefuttatásaival és fejtegetéseivel végeredményben hasonló méltató következtetésekre jusson, mint transzszilván pályatársai Kányáditól, Sütőtől Farkas Árpádig¹² és tovább. A mondhatni modern klasszikus Páskándinak a klasszikus modern Tamásiról elmélkedő gazdag és terjedelmes tanulmányai akár egy kisebb könyvecskébe vagy füzetszerű kötetbe foglalva is újrakiadhatók lennének. Az egyik esszé 1976-ban íródott¹³ (az akkor tíz esztendeje elhunyt Tamási tiszteletére), a másik 1991-ben, a *Tiszatáj* folyóiratban, két részletben jelent meg, a nagy székely magyar író halálának huszonötödik évfordulójára emlékező számokban.¹⁴ Ez utóbbinak már az alcíme is élesen provokatív és polemikusan elgondolkodtató: a mesei-balladás, mitikus-mitologikus Tamásit, a népi játékok, a liturgikus és feleselő párbeszéd, a költői próza mesterét, a tündéri vagy mágikus realizmus egyik modern vezéralakját éppen a legszokatlanabb ellenkező benyomást keltő jelzőkkel illeti („racionalista”, „pragmatikus”, „utilitarista”). Ezzel azonban nem valamiféle szakértelemhiányról árulkodó kijelentéseket tesz, hanem éppenséggel feszültséget teremt a rögzült és a nem konvencionális megítélésformák között, hogy rávilágítson: ha felületesen soroljuk be a Tamási-féle alkatot a nem realista, az irracionális kategóriák közé, akkor azt

veszélyeztetjük, hogy valóságosként tudjuk elfogadni a mitikus és misztérium-szerű látásmód nagyobb horizontú, teljesebb igazságait. A mítosz „a teljesség iskolája” volt már Németh László tétele szerint is, s a Tamási-fajta beszédmód és esztétikum szintén azt példázza, hogy az igazi, a manipulálatlan és az emberhez méltó valóság szemléletbe a csoda, a misztikum, a transzcendencia a legtermészetesebben és a leghitelesebben fér bele.¹⁵ „Éppen az irreális és irracionális, aki nem számol az egyelőre vagy tán mindig is megmagyarázhatatlan dolgok hatalmával, melyek életünkbe avatkoznak, míg az igazi realista, aki ezeket kellő súllyal, eredeti nagyságukban körvonalazza nekünk” – boncolgatja Páskándi is, hozzátéve, az abszurd író nézőszögéből (és hermeneutikai alapigazságokat megvillantván), hogy „egy absztrakt író sokkalta ‘demokratikusabb’, mint egy *naturalista*, hiszen előbbi esélyt kínál az olvasónak, hogy a képzeletét mozgósítsa, míg a *naturalista* a *részletezés*, az aprólékosság terrorjával sújtja”. S ezek között a legtágabb keretek között helyezkedik el Tamási Áron „derűs életerőt”, játékos humort sugárzó írásművészete. Amelyben a humor azért „mókásabb, kegyelmesebb, mondhatni keresztényibb, mert szereti azt, akit kinevet, vagy legalábbis egy kicsikét”; s a „megbocsátó humor” onnan ered, hogy a hősöknek van „földi önbizalma”. A valóságot átköltő játék a „finalitást”, a „cél hitét” is tartalmazza, s a korlátok helyett az inkább a lehetőségekre figyelő, „hívón céltudatos (célirányos) ember, a *Homo teleologicus* ‘szórakozott emberré’, s persze szórakoztató emberré is válik”. A játék, a kisszerűtől menekülő szimbolizmus a semmi áthidalása: „karcsú szivárványhíd az üres vagy a sötéttel, vagy vakító fénnel telt határtalan meder fölött”; mint egy könnyeden átrepülő szitakötő. Kategoriális definícióval: „létstiliztika”. „Azt hirdeti: minden ember (és dolog) fenség (Ady).” Jobb „a Teremtőt szolgálni, mint egy szolganépet. A rajongás mint önrangemelés. Vagy az istenhit maga. Minket nem akar ki: a Világ Ura teremtett.” S Tamási ironikus-önironikus, játékos univerzuma, „évodó csodavilága” is ilyen öntudatos, „nagyon büszke világ”. És a játék, a szeszélyes játék is ésszerű, mert hasznos – a „veszély ellen”, a „túlélés érdekében”. Valamint egyszerre végtelen szabadságot sugall, és szabadon megélt tradicionális kötöttségeket. Tamási „a *naturális és történelmi tájban minden tradíciót ismer*”. És „*az ember egyszerűen szinte anekdotikus csiszoltságú létre vágyik, amelyben nincsen üresjárat*. Van eleje, közepe, vége, némi csattanója is. Az anekdotában *főlény* van. Rátekintés. Az Idő tornyából vagy Hegycúcsáról.” És emlékeztető citálhatóság („Szent Idézhetőség”), mert a „szent idézhető”, valamint a játék is, amely személyes, ámde rítus is, amelynek van szerkezete, miközben rögtönzés.

„A hagyománytalanok haragszanak a hagyomány birtokosaira ahelyett, hogy meglelnék *reális* hagyományaikat” – mondja Páskándi, hozzátéve, hogy az anyanyelv óriási hagyomány. Így aztán számunkra Zágoni és Rodostói Mikes Kelemen „Károli, Heltai, Bornemisza, Pázmány után és mellett a legnagyobb prózanyelvteremtő. Tollán tudatosan a nyelv, mert érvényét elnyeri a választékoság, a válogatás írói szelleme. Zseniálisan sejt meg, mit lehet a népnyelvből áttemelni, mi válhat *egyetememes magyarrá*. Ahogy tudta később Tamási Áron is.”

Aki – tehetjük hozzá – éppen Mikesről írott esszéjében (Levél édesanyámhoz Mikes Kelemenről. *Erdélyi Helikon*, 1935/6) szintén hangsúlyozza: „én nem tennék esküt arra, hogyan és miképpen volt, de azt biztosan lehet tudni, hogy ez a háromszéki fiú elmebeli szükségben nem szenvedett”.¹⁶ – A modern prózanyelv a szubjektivitás, a poézis felé mozdul azután el, a 20. századi magyar irodalomban már Krúdynál is, ahogyan Páskándi hangsúlyozza, megállapítván az anyanyelvről, az anyanyelv csodálatos adományáról, hogy az „olyan áldás, ami demokratikus: mindenkinek megszerezhető. Ellentétben a származással, amely akarattunktól független”; s hogy „perdöntő az anyanyelv megvallása abban, hogy mely nemzethez tartozunk”. Tamásival kapcsolatban feleleveníti Németh László megjegyzését, aki meglepődve tapasztalta, hogy amit ő főképp költői invenciónak hitt, az a székely faluban „natúrális világ”. Látnivaló, hogy az egzotikus mese ott helyben már nem egzotikus valóság. Bartók, Kodály, Tamási zsenijének, az író stiláris génuszának mit sem árt persze az ilyesféle felismerés, Németh László sem kisebbíteni akarja őt ezzel, sőt árnyaltabban megmutatni: Tamási „eredeti alkotó, mert a valóság, az élő *mintájára*, ‘ad notam’ írja remekait: a dallam öröklött, a szöveg változó”; „ő az elevent ‘utánozza’, amely viszont konzerválja az ősit” (újra Páskándit idézve). S a nyelvi esztétikum önelvűségének megteremtése, kialakítása, vagy legalább önreflexív tudatosítása útján, az „eszköz-nyelv” helyetti „cél-nyelv” kiformalódásának értelmében (Páskándi szerint) „Mikes az első modern prózaírónk. Krúdy, Tamási s a többiek e *csillagsornak* későbbi tagjai. A Nyelv Felvilágosodása ez a hosszú korszak. A Nyelv sajátos értékeire ébred általa a beszélő ember. Az írásban beszélő: az írástudó”. Rendkívüli távlatokat sejtető, akár a klasszikus modernitáson túl, a posztmodern nyelvközpontúsága, a nyelvi univerzum elsődlegessége felé repítő gondolatszilánkok ezek, kiegyensúlyozva az emberi létezés szerves felfogásával; azzal, hogy az otthonlét nyelvi esélye egyúttal továbbra is nélkülözhetetlen, elidegeníthetetlen antropológiai törvény- vagy szükségyszerűség. Lét és nyelv, beszéd és egzisztencia eredendő összefüggéséről summázza Páskándi: „Amit Tamási az ember születéséről mond: azért vagyunk, avégre vagyunk, születünk e világba, hogy valahol otthon legyünk benne – ez vonatkozik az anyanyelvre is. A *meghiittség nyelvét* keressük, a teljes szabadságot, ahol nemcsak díszruhában, de házikabátban – ‘pongyolán’ – is jól érezzük magunkat. Az anyanyelv nem feszélyez, nem kíno. Nem vagyunk karót nyeltek, de lubickolunk, mint az ebihal, aki noha még nem béka, de máris otthona a víz.” (Szorosan összevethető mindezzel Sütő András mély értelmű metaforája is az *Anyám könynyű álmat ígér*ből: „Olyannyira visszaszoktam e parányi világba, mint az akváriumba ültetett hal [...] S a mozgás benne néhány szép lendület, szinte óceáni, egészen az üvegfalakig, amelyek, miközben azt mímelik, hogy nincsenek, az akadálytalanság látszatával csábítanak örökös újrakezdésre. Ha megtagadnám is azzal, hogy elmegyek, a lehetetlenséget kísérelném meg, miként a hal sem tudja megfosztani magát attól a kevés víztől, amely rabsága, de szabadsága is egyben: az élete.”)¹⁷

Bámulatos és tanulságos, hogy egy egészen más (bár ezerféle regiszteren otthonos) stílusú, más alkatú író milyen különleges érzékenységgel tudja értékelni egy az övétől különböző – jelen esetben folklorisztikus-mitologikus – írásművészet poétikai karakterét. Méltányolni egy másik nyelvzseni műveit, az ezer és ezer éveken át árnyalódott, pompázatosodott, zamatosodott, csiszolódott és bontakozott közösségi anyanyelvi kifejezőskultúrában, s az azt újjávarázsoló egyéni alkotásokban a nyelv teremtő erejét, a nyelv csodáját, a magasrendűségében felülmúlhatatlan nyelvteremtés géniuszát és stiláris mágiáját. A hasonlatok határtalan határmezsgyéjéről (a „mint” kötőszóval jelzett köztes szférából) világnyivá táguló-kiterjedő tekintet misztériumát. Az Ábel-típusú hősökben ösztön, eredet és ráció, elmeszizkrázás szimbiózisát. Természet és tudatos cselekvés, vadon és értelem („szeszélyes és kitervelt”) összehangolását. A népi építkezés, munkálkodás, az egyszerre csodaszerű és praktikus népnyelv díszítésben, faragásban, metaforavilágban, „szimbólum-nómenklatúrában” megnyilatkozó univerzalitását és léthasznosságát. Hétköznap és ünnep különbözőseit és egybefüggéseit, azonos gyökerűségét. Nyelv, ész, észjárás és hit összekapcsolódó végtelen dimenziót. Az anyaggal, az ember teremtette munkaeszközzel, a lelki-szellemi adottságokkal meghitten és elidegenítetlenül élő ember létformája a „szinte szemérmetlen naivitás”, illetve a „szemérmes ész”, a „naiv ész”, a „magához való nyelv” és a „magához való ész”. Mert a kiszolgáltatott embernek szüksége van önmentő, a lét harcait megvívó és győzedelmeskedő, önelvű értelemre, ügyességre és eredendő intelligenciára. Az ilyen hős „gyakorlatiassága” (például racionálisan meghajolni az előtt, ami kikerülhetetlen), „pragmatizmusa”, „utilitarizmusa” és „tisztasága” egy és ugyanaz. Eleve „tengelyében van a célirányosság” s így az észjárás: „észforgás a tengelyül választott dolgok körül”. A „magához való ész” a megmaradást, a túlélést szolgálja, Tamásinál is s a folklórban, a mesében is. „Igazítás a világon”: ez a mese metafizikája. Az emberi méltóság és méltóságérzet működése és reprezentációja, az „otthonlét” (otthon a stílusban, beszédmódban, anyanyelvben, tájban, történelmi tudatban s az öniróniát sem nélkülöző szabad magyarságban) megnyilvánulása – „legyen a föld, a világ az emberek meghitt, bensőséges otthona” (hiszen „van-e aktuálisabb a nagy menekülések eme századában?”). Hogy „ne éljen többé külön a test és külön a szellem, hanem együtt akarjon teremteni egy jobb világot” – tanítja Tamási, s ez filozófiával, a filozófiai dualizmussal kapcsolatos kérdések feszegetése, de hát „ki ne tudná: mese és filozófia nemhogy ellentmondának, de egyenesen tételezik egymást” – állítja Páskándi. Mint ahogy a mesei vándorlás mint megismerés és a megismerés mint vándorlás: az ábeli fejlődéstörténet gerince: a szülőhelytől a kontinensekig, ösztön és tudás együttesével a szűkebb pátriától a nagyvilágig, „a homályos benyomások törzsközösségétől a Fogalmak impériumáig” tartó kalandos nagy „Úton” (a Northrop Frye-i keresés, a „quest” értelme szerint is¹⁸ – tehetjük hozzá). Ez maga a „népmesei felvilágosodás” folyamata. Tamási műve így – Páskándi szerint – „a reneszánsz pajzán színeitől a felvilágosítás ’világjavító’ vagy igazító indulatáig

mindent magába foglal. *Egyetemes*, mint ahogy a népművészet maga is. A csil-
lagoktól a rögökig mindennek *költői polihisztora*: a folklór. A 'népi hős' éppúgy
egyetemes ember, mint Leonardo vagy Michelangelo azok voltak, csakhogy ő úgy
uomo universale, hogy e nagyoknál – a könyvekből – kevesebbet tud, de kiegészíti
a csoda, a tapasztalás kalandja, és e nagyokkal szemben ismeri a füvek, fák,
szelek nyelveit, a sziklák jelrendszerét". „Esélyt nyújt a csodának ott, ahol az
ésszerű tett már nem segít”, de ez, az irracionális nem a racionális „ellensarka”,
hanem: „korrekciója”. S ebben Tamási „végtelenül modern” – mert a végletek
„nem kizárják, de korrigálják, kiegészítik egymást”; „ésszerű és ésszerűtlen
ugyanannak a két oldala”. (Ide idézhetjük Niels Bohr híres tételét a komplemen-
taritás elvéről, hogy az ellentétek nem ellentmondóak, hanem kiegészítik egy-
más: *contraria non contradictoria sed complementa sunt*.) „Keresztény író ő –
skolasztika nélkül”, aki „szivárványos ívet, hidat rajzol, mely összeköti a görgő
követ és a szálló madarakat. Ívet a humanizmus, a reneszánsz, az illuminizmus
és a modern *szociológiai felvilágosodás*, valamint a 20. századi *szürrealista* irányok
közé, mindegyiket megérintve így”; konzerválva „a szégyen előtti pillanatot,
amíg még a világ nem ront 'és nem javít' az emberen”, „a született szabad em-
beren, aki persze – Rousseau ide vagy oda – mégis megkötöttségekkel születik
(például rokonságba, vagyonba, szegénységbe, anyanyelvbe, történelmi szituá-
cióba stb.)” – összezezi ezeket a vonatkozásokat Páskándi. „A Bibliában Áron
ága, ágának vesszeje kivirágzik. E név érezhető bűvöletében Tamási sem rugasz-
kodhat el a csoda – a hirtelen átváltozás, a fordulat – földjétől. [...] E 'tündér-
világ', amelyet vall, s amely kozmikus – nem olyan egyszerű és egyanyagú tehát.
Úgy értem: nemcsak az égi káprázat, hanem a földi mélység árnyalatait is
hordozza magában.” S ebben a „racionális mitológiában” a „helyi egyetemesbe,
az egyetemes helyibe villan” (a „reális groteszkbe, játékosba, abszurdszerűbe,
szürrealisba. Ahogy a folklórban is. Ez adja egyetemesességét... Van-e egyáltalán
'témája', amelyre nem jellemző ez az 'égi-földi' harmonikázás? Az áttűnések”);
sőt „egyetemeség és tájíság *egymásban* jelentkeznek”, a stilizált a reálisban és
fordítva („az egyetemes gyökerei is anyaföldben, hazaföldben nőnek, és nem
a semmiben”; „nem lebegő gyökerek, hisz még azok is csak *helyi* vízben tudnak
lebegni, ha élnek”); „az 'univerzális' és a 'vicinális', a helyi és az egyetemes érdek
együttlátása, egymásban látása valósul meg... Halhatatlanul.” Páskándi egyik
folyvást visszatérő alaptézise, alapmetaforája érvényesül itt: „a Mindenséghez,
Univerzumhoz, a végtelenhez képest maga a glóbusz is csupán parányi sár-
provincia”.

A sejtelmet is látókörébe vonó szemléletnek, a csodának pedig megvan a „mé-
lyen biblikus, ó- és újszövetségi, egyháztörténeti” gyökere. Hiszen „szükség
van a csodákra”, a megtartott, „konzervált” csodákra, mert kibírhatatlan lenne
nélkülük a létezés. Csodaforrás a természet, a nyelv, a játék, az észjárás is. Lehet
hinni az észben a népi humorban, a csavaros észjárásban, a csalafintaságban
(a *góbé* a kópé szóból ered, az pedig a görögből, latinból; a görög *Kópisz* ravaszt,
a latin *Coprea* bohócot, udvari bolondot jelent – elemzi Páskándi). De a csoda,

a hit legfőbb princípiuma az „Úristenhez” vezet; az „opciós hit” Páskándi szerint az, hogy „az ember az emberi társadalom szintjén *teljesen szabad* akar lenni, de mindig tudja: az Úristennek opciója”, „elővételi joga” van; „ha úgy dönt: magához rendeli, hívja, elszólítja, vértanúvá, zsenivé teszi” és így tovább; de addig: „marad a magához, a *magunkhoz való ész birodalma*”; „Életem tehát az én birtokom, de Istennek elővételi joga van tulajdonom fölött. Bárhol, bármikor – mindörökké.” Tamási műve tehát mindig aktuális „feltámadásirodalom”. Mert nincs „racionálisabb, mint a hit – Istenben. Nincs pragmatikusabb és utilitáriusabb. Mi van ennél természetesebb észjárás: az ember, az emberiség kicsiny – kisebbség! – a Mindenségben és ahhoz képest, ergo: szükség van arra, hogy *felismerje* az Őt Meghatározó Szellemet, erőt. És *megnevezz*e. Mi van annál ésszerűbb, gyakorlatiasabb, mint *önbizalomra* törekedni? Nos: ha az ember Isten gyermekének hiszi, mondja és tudja magát, vajon ez nem önbizalmának épülésére szolgál? Mi van – ha úgy tetszik – ‘hasznosabb’, ‘nyereségközpontúbb’ a *megváltás* tanánál? Istennek fia – egyetlen ember, istenember – áldozta életét a minden és örök milliárdokért. Egyet – a számolatlanokért cserébe... Híján van-e ez a hasznossági elvnek, mely az emberi *túlélést* segíti elő? Igen: az elképzelések belső irracionális magjának nagyon is racionális a burka!” Hit és ész „természetes szövetsége”, „ökumenikus hatalma” ez; s Tamási „racionális kereszténysége” „azzal, hogy rámutat a csodára – az ésszerűn *belüli* útra mutat”. (Összezseng mindezzel, amit Makkai Sándor ír Ábelről, az eszeség és az azt is vezérlő hit együtteséről: „Lám csak, mire is való a székel: elég neki az Isten, meg a tulajdon esze, amit az Isten adott neki, hogy rájöjjön arra, amit mások sok tudománnyal, lőtás-futással, marakodással és szenvedéllyel olyan hiába keresnek: embernek kell lenni igazán. Így jön rá Ábel, hogy ő örökké élni fog.”)¹⁹

Amikor Páskándi Géza Tamási világgépi, létszemléleti, teológiai, stílárius modernségéről beszél, akkor az kiállást is jelent a nemzet teljes irodalmi hagyományával mellett, a sokféle emlegetett „ízlés-csata”, „stílus-háború”, „torzsalkodás” közepette az autochton magyar szellemi értékek mellett. A leszűkítő irodalomszemlélettel vagy irodalompolitikával szemben, azzal perelve, az örök értékek megbecsülése érdekében. Bírálva a sznobizmust, amely külföldi művekben rajong a helyi színekért, de a magyar kultúrában nem veszi észre ugyanazt. És kitágítva a szülőföldélmény kereteit, filozofikusan otthontudatnak tekintve a spirituális teljességben való otthonra találást is. Vagyis abban a vitában, amely akörül zajlott és zajlik, hogy Tamási híres szentenciája vagy szofizmája („azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”) minimum-, illetve maximumtörekvés-e, az utóbbi mellett érvel. A keresés, az Európa- és világjárás, a peregrináció, a garabonciás bolyongás az itthon hasznosítható tudás megszerzésének az esélye (talán még a modern kori üldözöttként való vándorlás is), s a tréfa, a „tündérvilág” olyan otthon felé vágyik, amelyben a magyarság sem pusztán egzotikum, hanem kitérülködés és megnyílás a mindennemű értékek irányába, az önbecsülés megtartása mellett. „Valahol” otthon lenni – ez

„több, mint egy egészen meghatározott hely vagy idő”, mert azon túl, hogy földrajzi pont: történelmi, társadalmi, sőt transzcendentális övezet is. Lelki-szellemi tartomány, nyelvben és stílusban, szimbólumokban és metaforákban is. A stílus otthonát is keresi a lélek, az otthon nyugalmát, hiánytalan harmóniáját, de végérvényesen ez meg nem található, mert csak a keresés, a folytonos izgatottság és nyugtalanság az állandó. Abszolútum és maximum: az elérhetetlen elérhetővé tételének örök szomjúsága az emberben. A „naiv realista” és a Chagall-lal összevethető „népi szürrealista” Tamási modernségének fő jegyei ezek. Irodalmunk egyik legnagyobb stílusművésze ő, aki tehát mítoszban, hitben, esztétikumban együttesen „kívánja ember és világ, természet harmóniáját, meghitt egyensúlyát”. „Esztétikus hite”, „virrasztó” reménykedése mítoszteremtő és -megőrző igénnyel párosul, amely vízió, látomás az anyanyelvről és annak lehetőségeiről. Modernsége szakadatlan kutatás, s ez magának Páskándinak is a hitvallása és ars poeticája. A patriotizmus úgy is érthető, hogy a népművészeti, archaikus mélységeket és a modern esztétikum széles birodalmát felkutatni, bejárni igyekvő szellem a megtalált kincseket a kiművelt irodalom teljességébe, vérkeringésébe akarja átvinni, áttemelni. A világgal, illetve a romlással folytatott szüntelen bajvívó küzdelem, hitszerű hadakozás pedig a legmodernebb nyelvközpontú ismeretelméletek szerint is csak az anyanyelvi létteremtés teljesértékűségével vívható meg sikeresen. A nyelv, az anyanyelv helyesen és hitelesen kerül antropológiai és metafizikai megvilágításba újabban Páskándi szerint, aki a szülőháza, az anyanyelv szerepét még krisztológiai és teológiai dimenzióba is beállítja, midőn végezetül a következő poétikus, lírai-vallomások gondolatokat sorakoztatja fel: „Hadd végezzem egy talán régiesen hangzó, de új tartalom felé igyekvő kijelentéssel és kívánnalommal: Ulan Batortól Tallinig és onnan a rjazányi nyírfákig, Konstancától Zágonig és Farkaslakáig, innen Kolozsvárig és Szatmárig, majd Budapestig, Sopronig, Dublinig és Tokióig és Torontótól Rióig, Addisz-Abebaig és Melbourne-ig áldassanak a szülőföldek, mert úgy szeretik a nyelvi hazát és úgy szeretik a nemzetek hazáját, a kerek világot, hogy egyszülött zseniális fiaikat adják neki és érette.”

JEGYZETEK

- 1 Kányádi Sándor: Az Ábel megfilmesítéséről. *Magyar Napló*, 2006/6, 8.
- 2 Kányádi Sándor portréverseihez ld. Pécsi Györgyi: *Kányádi Sándor*. Bp., 2019, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 156–158.
- 3 Sütő András: Ábel hűségéről. In uő.: *Erdélyi változatlanságok*. Debrecen, 2001, Kossuth Egyetemi Kiadó, 140. – Mert valóban „változatlan a lélekkel telített táj, a szülőföld, az emberi megpróbáltatás mértéke” – ezért hát „együttlátók” ők, Tamási és Sütő, „nem csupán a lírai szövegformálás képektől csillogó felszínén, hanem az ezt vezérlő látásmód és értéktudat mélyrétegeiben is. A kifejezés szépsége, a leírt életélmény tanulságos erkölcsössége és hitté tett igazsága összetartozó írói evangéliumokat hirdet. Jó hírük az élet értelmességét vallja, s célját magasabb, szellemi természetű célok elérésében látja. Saját létüket mindketten a magukénak érzett etnikai és kulturális közösség otthonias melegében tartják képesnek az életben

- maradásra, s az embernek méltóságot adó, fölöttes szándéknak való megfelelésre.” Papp Endre: Bölcső és koporsó. In *Jégtörő írók – Tamási Áron- és Sütő András-emlékkonferencia*. Szerk. Ablonczy László. Bp., 2017, Magyar Művészeti Akadémia, 209.
- 4 Németh László: *Két nemzedék*. Bp., 1970, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 334.
- 5 Uo.
- 6 Martin Heidegger: *A műalkotás eredete*. Bp., 1988, Európa Könyvkiadó, 75, 78.
- 7 Amint azt Sütő András már 1966-ban, Tamási halálakor megfogalmazta (a bartóki modell lényegét is jelezve): „székely misztikum és mélygyökerű realizmus, plebejus lázongás és istenes humanizmus, stílmantika és krónikásveretű kristály egyszerűség” ötvöződik nála; s Bartókhhoz hasonlóan az örök érvényű folklorisztikus ihlettartományok az újdonságerő elementaritásával szintézist alkotva nyernek itt is mérhetetlen jelentőséget: mint ahogyan a korszakalkotó zeneszerzőnél „az ősi dallamkincs a modern zene magasságaiba emelkedett, hogy megváltott királylányként kerüljön vissza – vagy föl – a néphez, amely a forrást fakasztotta.” Ld. Cs. Nagy Ibolya – A. Szabó Magda: *„A legnagyobb dolog: világot teremteni” – Tamási Áron*. Bp., 2021, MMA Kiadó, 279.
- 8 Tamási Áron: *Szüllőföldem*. Bp., 1990, Szépirodalmi Könyvkiadó, 121.
- 9 Mircea Eliade: *A szent és a profán*. Bp., Európa Könyvkiadó, 1987, 139.
- 10 Tamási Áron: Okkersárga Ábrahám. In uő.: *Összes novellái*. Bp., 1942, Révai, 437.
- 11 Ld. újabban pl. Tamási. *Irodalmi Magazin*, 2015/4; Erdélyi csillagok. *Hitel*, 2016/6.
- 12 „Kötelet font sárból, szivárványból, erdők, legelők / csöndjéből, patakok morajából, jó erős kötelet, / ezerszín suhogót, s Farkaslaka fölött egyik végét / földobta a mennybe.” (Farkas Árpád: *Tamási Áron*) – Ld. Cs. Nagy Ibolya: *Farkas Árpád*. Bp., 2015, Magyar Művészeti Akadémia, 189–191.
- 13 Páskándi Géza: A sorsválasztó Tamási modernsége. *Kortárs*, 1977/2, 313–316.
- 14 Páskándi Géza: Áron ága kivirágzik – A racionalista, pragmatikus és utilitarista író. *Tiszatáj*, 1991/6, 11–20, 1991/7, 34–50; és in uő.: *Mesterek kortárs szemmel*. Pomáz, 2005, Kráter Műhely Egyesület, 51–89.
- 15 Tamási Áron az ésszerűségnek csak látszólag ellentmondó misztikumot egyenesen „kitágított valóságként” értelmezi, definiálja. Tamási Áron: *Vadrózsa ága*. Bp., 1967, Szépirodalmi Könyvkiadó, 128.
- 16 Tamási Áron: *Gondolat és árvaság*. Bp., 2000, Palatinus Kiadó, 492.
- 17 Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*. Bp., 1996, Akadémiai Kiadó, 259. – Sütő András Tamási-képét részletesen feldolgozza: Jánosi Zoltán: „Seb és koszorú” – Tamási Áron portréja Sütő András esszéiben. *Hitel*, 2007/2, 148–159; „most vissza a sorsba” – Tamási Áron Sütő András esszéje Tamási Áronról. *Irodalmi Magazin*, 2015/4, 100–103; és in uő.: *Barbárok hangszerén*. Bp., 2010, Holnap Kiadó, 48–66.
- 18 Ld. Northrop Frye: *Anatomy of Criticism*. Princeton, New Jersey, 1973, Princeton University Press; illetve magyarul uő.: *A kritika anatómiája*. Bp., 1998, Helikon Kiadó.
- 19 Makkai Sándor: Ábel. *Erdélyi Helikon*, 1935/3, 156–157.